

قواعد انسانی و اخلاقی در ارزشیابی

سنجش و ارزشیابی

محسن کردلو

دکترای فلسفه تعلیم و تربیت و
معلم استان البرز

قواعد انسانی و اخلاقی در ارزشیابی آموزشی برای معلمان

رعایت اصول و آداب اخلاقی در ارزشیابی یکی از زمینه‌های مطلوب برای برقراری عدالت آموزشی در مدرسه است. در واقع منظور این است که ارزش‌های اخلاقی در زمان ارزشیابی در مدرسه به صورت عینی تحقق یابند. اخلاق در ارزشیابی می‌تواند به عنوان روش در نظر گرفته شود تا بستری باشد برای تحقق اهداف ارزشیابی. بی‌شک، با وجود و نفوذ اخلاق در ارزشیابی آموزشی، مسئولیت‌پذیری، پاسخگویی، صداقت و صراحت معلم بیشتر می‌شود و در ادامه شک و تردید و ناعدالتی در ارزشیابی کاهش خواهد یافت. از سوی دیگر، با نفوذ ارزش‌های انسانی و اخلاقی در ارزشیابی آموزشی، دانش‌آموزان آن را تجربه می‌کنند و با ادامه یافتن این روند، به ارزش آن پی خواهند برد. بنابراین، ارزشیابی آموزشی باید به نحوی اجرا شود که همه سازوکارهای آن با ارزش‌های اخلاقی هماهنگ و منطبق باشند. حال با توجه به اهمیت ارزشیابی در فرایند برنامه‌داری، این سؤال مطرح می‌شود که قواعد انسانی و اخلاقی در ارزشیابی برای معلمان چیست؟ چگونه معلمان می‌توانند قضاوت و ارزشیابی خود از آموخته‌های دانش‌آموزان را بر اخلاق مبتنی کنند؟ اگر فردی بخواهد به دقت روی این معنا فکر کند، مواردی می‌توانند چنین باشند.

● **مطابقت ارزشیابی با وسع فرد:** یعنی ارزشیابی معلم باید با توانایی‌ها، امکانات و شرایط موجود، ویژگی‌های یادگیرندگان متناسب باشد. مثلاً درباره دانش‌آموزی که به آموزش مجازی دسترسی ندارد یا والدین بی‌سواد یا کم‌سواد دارد، ممکن است این عوامل محیطی و دیگر عوامل روی میزان یادگیری او تأثیر منفی بگذارند. در این حالت بهتر است معلم در ارزشیابی و کیفیت انجام آن (در مقایسه با دانش‌آموزانی که چنین مشکلاتی ندارند)، به این عوامل توجه و دانش‌آموز را با خودش و شرایطی که دارد ارزشیابی کند و وی را با خود مقایسه کند نه با دیگران.

● **بی‌توجهی ارزشیابی به عوامل ظاهری یادگیرنده:** ملاک‌های ارزشیابی صرفاً بر عوامل ظاهری دانش‌آموز همچون پوشش، سن، قد، چهره، موقعیت اجتماعی اقتصادی و نظایر این‌ها مبتنی نباشد. مثلاً دانش‌آموزی که نسبت به بقیه دانش‌آموزان منزلت اجتماعی و اقتصادی و خانوادگی بالاتری دارد، از دیدگاه معلم نباید با سایر

اشاره

ارزشیابی برای سلامت و بهبود آموزش و پرورش لازم و ضروری است. ولی چیزی که در این مهم جلوه می‌کند، بحث رعایت و به کارگیری معیار و استانداردهای انسانی و اخلاقی در ارزشیابی (برای معلمان و دانش‌آموزان) است؛ قواعد و معیارهایی که بتوانند راهگشای فرایند یاددهی-یادگیری شوند و در ادامه شوق یادگیری دانش‌آموزان را عمق بیشتری بخشند. بنابراین، در این مقاله قواعد انسانی و اخلاقی در ارزشیابی بررسی خواهد شد.

کلیدواژه‌ها: ارزشیابی، قواعد اخلاقی، قواعد انسانی

مقدمه

ارزشیابی آموزشی از عناصر برنامه‌داری است که در هر فرایند تربیتی باید لحاظ شود. امروزه نقش و کارکرد ارزشیابی به عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر هر نظام آموزشی مورد توجه متخصصان و دست‌اندرکاران این حوزه قرار گرفته است. تایلر وجود و حضور سه عنصر هدف‌ها، تجربه‌های یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی را در فرایندهای آموزشی لازم می‌داند و در ادامه ارزشیابی را در مرکز این فرایند قرار می‌دهد.

در همین رابطه، کالین عناصر برنامه‌داری را ۹ عنصر و برخی دیگر از متخصصان این عناصر را به ۵ عنصر کاهش می‌دهند. چیزی که همیشه در همه این تقسیم‌بندی‌ها وجود دارد، عنصر ارزشیابی است و این از جایگاه و اهمیت عنصر برنامه‌داری نشان دارد. بنابراین، به نظر می‌رسد ارزشیابی یکی از عناصر اصلی برنامه‌ریزی درسی است که نبود آن می‌تواند چرخه یاددهی-یادگیری را با مشکل اساسی مواجه کند. ارزشیابی می‌تواند برای جمع‌آوری اطلاعات مرسوم یا اطلاعات عملیاتی یا اطلاعات رفتاری کاربرد داشته باشد. با توجه به نوع ارزشیابی و اطلاعاتی که جمع‌آوری می‌کند، می‌توان جنبه‌های گوناگون تدریس معلمان یا اثرات آموزش را روی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان از نوع ارزشیابی آموزشی دانست. بنابراین، ارزشیابی از کار معلم با توجه به اهداف آموزشی، چگونگی اداره کلاس، روش‌های برخورد و ارتباط با دانش‌آموزان، همگی مواردی هستند که ارزشیابی آموزشی بر آن‌ها تأکید دارد.

دانش‌آموزان تفاوت داشته باشد. در ادامه، این تفاوت نباید موجب تبعیض در رفتار معلم نسبت به دانش‌آموز، چه در آموزش و چه در ارزشیابی شود.

دانش‌آموز نشان دهد. سپس دور کلمات اشتباه خط بکشد و از دانش‌آموز بخواهد خودش با مراجعه به کتاب، شکل صحیح کلمات را پیدا کند و اشتباه‌های خود را تصحیح کند و با آن‌ها جمله بسازد تا شکل صحیح کلمات در ذهنش ثبت شود. با این عمل، فرایند ارزشیابی برای دانش‌آموز سودمند و یادگیری‌اش عمیق‌تر خواهد شد.

● **آسیب‌زا نبودن ارزشیابی:** ارزشیابی باید به نحوی باشد که به اضطراب امتحان، کاهش اعتماد به نفس، تخریب کرامت نفس و استرس بیش از حد در دانش‌آموزان منجر نشود. راهکارهایی مثل ارزشیابی کیفی، ارزشیابی تکوینی، مقایسه میزان یادگیری هر دانش‌آموز با خود نه دیگران، استفاده از ابزارهای متعدد برای ارزشیابی، توجه به حیطه‌های بالای شناختی، عاطفی و روانی حرکتی در ارزشیابی، می‌تواند از آسیب‌های ارزشیابی بکاهد.

● **احترام به حقوق دانش‌آموز در ارزشیابی:** ارزشیابی باید به‌نحوی باشد که اصل کرامت انسانی دانش‌آموز مورد توجه باشد و به تخریب شخصیت او و ایجاد احساسات نامطلوب همچون احساس ناکارامدی، نبود اعتماد به نفس و خودناباوری منجر نشود. مثلاً تحقیر دانش‌آموزان دارای عملکرد ضعیف از طرف معلم یا هم‌کلاسی‌ها، یا توهین به آن‌ها و تبعیض در رفتار و توجه به این گروه از دانش‌آموزان، مثل برچسب‌زدن‌های ناشایست، می‌تواند در ادامه به تعدی به حقوق انسانی این دانش‌آموزان منجر شود.

جمع‌بندی

ارزشیابی به‌عنوان یکی از عناصر اصلی برنامه‌دستی و نیز به دلیل ماهیت و کاربرد فراوان آن در تعلیم و تربیت، مستلزم رعایت قواعد انسانی-اخلاقی است تا بتوان با دستیابی به نتایج قابل اعتماد و شفاف در جهت تصمیم‌گیری برای اصلاح وضع موجود برنامه‌ها، طرح‌ها و فعالیت‌های متعدد و متنوع آموزش و پرورش گام‌های اساسی و مهمی برداشت. بنابراین، بهتر است اصول و قواعد اخلاقی بیشتر از قبل در ارزشیابی مورد توجه همه دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت کشور، به‌ویژه معلمان زحمت‌کش و توانمند، قرار گیرد.

● **مسئولیت‌پذیری در ارزشیابی:** معلم باید با استفاده از ابزارهای متنوع و متناسب چون «فهرست‌واری»، آزمونک و آزمون عملکردی» ارزشیابی خود را به صورت منظم انجام دهد و در جایی نگه دارد تا در ارزشیابی نهایی بتواند درباره وضعیت تحصیلی دانش‌آموز عادلانه قضاوت کند.

● **توجه به فرایندی بودن ارزشیابی:** معلم ارزشیابی و پیشرفت را به‌عنوان یک فرایند در نظر بگیرد نه مبتنی بر یک یا چند آزمون و عملکرد.

● **توجه به همه ساحت‌های تربیت و آموزش در ارزشیابی:** معلم در ارزشیابی از یادگیرنده همه ساحت‌های اساسی تربیت (ساحت اعتقادی، عبادی و اخلاقی، ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای، ساحت تربیت علمی و فناوری، ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی، ساحت تربیت زیستی و بدنی، ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری) را ارزشیابی کند. دانش‌آموزی را در نظر بگیرید که در درس کار و فناوری، به دلیل نبود امکانات یا بی‌علاقگی یا هر دلیل دیگر، در مبحث کار با رایانه ضعیف عمل می‌کند، ولی به همان اندازه از هوش زیبایی‌شناختی و اقتصادی بالایی برخوردار است که می‌تواند در این درس دست‌سازها و کاردستی‌های زیبا درست کند و در نمایشگاه بازارچه مدرسه شرکت کند و این دست‌سازها را به عرصه فروش بگذارد و به درآمدزایی و کارآفرینی برسد. در اینجا معلم نباید دانش‌آموز را از بعد فناوریانه ارزشیابی کند، بلکه باید ابعاد دیگر مثل زیبایی‌شناختی، اقتصادی و علمی را ملاک ارزشیابی قرار دهد.

● **پایبندی به شناسه‌های اخلاقی و استانداردهای قراردادی در ارزشیابی (صراحت، صداقت و دقت در ارزشیابی):** به این نحو که ارزشیابی معلم از دانش‌آموزان بر معیارهای دقیق (استاندارد)، تعریف‌شده، تعیین‌شده و به‌دور از کلی‌گویی و ابهام مبتنی باشد. برای مثال، معلم سؤال‌های امتحانی را به نحوی طرح کند که برای همگان شفاف و واضح باشند؛ زیرا فهم دقیق سؤال در درست‌جواب‌دادن آن تأثیر فراوانی دارد.

● **دخالته‌اندادن ملاک‌های شخصی، سلیقه‌ای و غرض‌ورزانه در ارزشیابی:** این حالت زمانی رخ می‌دهد که معلم بخواهد ارزشیابی از یادگیرندگان را طبق ملاک‌های شخصی یا سلیقه‌ای خود انجام دهد که در عمل نباید چنین باشد. مثلاً چون معلم با دانش‌آموزی رابطه دوستانه یا گاه خصمانه دارد، این رابطه نباید در نحوه قضاوت و کیفیت نمره‌دهی او تأثیر بگذارد.

● **سودمندی ارزشیابی:** ارزشیابی از آموخته‌های دانش‌آموز به یادگیری بیشتر و شناخت نقاط قوت و ضعف او منجر شود. برای مثال، دانش‌آموزی که در املا نویسی چند غلط دارد، معلم در ارزشیابی می‌تواند اول نقاط قوت او از جمله خوانایی و درست‌نویسی کلمات را به

منابع

- سیف، علی‌اکبر (۱۳۹۷). اندازه‌گیری، سنجش و ارزشیابی آموزشی. دوران. تهران.
  - فتحی و آچارگاه، کوروش (۱۳۹۸). اصول برنامه‌ریزی درسی. ایران‌زمین. تهران.
  - کیامنش، علیرضا (۱۳۹۲). روش‌های ارزشیابی آموزشی. پیام نور. تهران.
  - کیامنش، علیرضا (۱۳۷۲). روش‌های ارزشیابی کیفی. مجله علوم انسانی دانشگاه الزهراء. سال دوم، شماره‌های ۵ و ۶.
  - هومن، حیدر علی (۱۳۷۵). زمینه ارزشیابی برنامه آموزشی. پارسا. تهران.
- 6.Stufflebeam, D.L & shinkpield, A.(1986).systematic Evaluation. oston:kluwer-nijhoff publication.